

KS. GRZEGORZ BARAN

PRZESŁANIE OSTATNICH SŁÓW MATATIASZA (1MCH 2,49B-68)

Przedstawiając ostatnie chwile Matatiasza, inicjatora tak zwanego powstania machabejskiego, autor 1Mch przytacza także mowę, jaką tuż przed śmiercią wygłosił do swoich synów. Mowa ta stanowi rodzaj testament, który posiada zarówno wymiar duchowego przesłania, jak i praktyczne wskazania, dotyczące kontynuacji zapoczątkowanego przez Matatiasza dzieła.

W celu ukazania bogatego przesłania, zawartego w dwudziestu wersetach ostatniej mowy Matatiasza (1Mch 1,49b-68), w niniejszym artykule zostaną przedstawione wyniki szczegółowej analizy jej treści. Pierwszorzędnie zarysowany zostanie ogólny kontekst wygłoszonej mowy (1), następnie zagadnienia literackie analizowanego tekstu (2). Zasadniczą część artykułu stanowić będzie przedstawienie wyników analiz poszczególnych wersetów ostatnich słów Matatiasza (3).

OGÓLNY KONTEKST WYGŁOSZENIA MOWY

1Mch, w ramach której została zamieszczona ostatnia mowa Matatiasza, przedstawia dzieje Izraela od momentu wstąpienia na tron syryjski Antiocha IV Epifanesa (175-164 r. przed Chr.). Władca ten po objęciu władzy – jak zaznaczył autor biblijny – wydał dekret dla całego państwa, aby porzuciły „swoje obyczaje” a przyjęły „pogański/grecki sposób życia” (zob. 1Mch 1,13; 2Mch 4,10; 6,9). Postanowienia królewskie dotyczyły także Jerozolimy i Judei. Wówczas część Żydów dobrowolnie i chętnie poddała się procesowi hellenizacji, natomiast

reszta zaczęła stawiać opór wobec naporu obcych obyczajów kulturowo-religijnych¹.

Jednym z pierwszych, który przeciwstawili się czynnie naporowi „obcych obyczajów”, był Matatiasz. Autor biblijny, zanim opisał jego działalność, podał kilka ważnych informacji na temat jego pochodzenia i rodziny: „(...) Matatiasz, syn Jana, syna Symeona, kapłan z pokolenia Joariba z Jeruzolimy, który mieszkał w Modin. Miał on pięciu synów: Jana, który miał przydomek Gaddi, Szymona, który miał przydomek Tassi, Judę, który miał przydomek Machabeusz, Eleazara, który miał przydomek Auaran, i Jonatana, który miał przydomek Apfus” (1Mch 2,1-5). Zamieszkiwał zatem wraz z rodziną w Modin, miście położonym w górach na północny zachód od Jeruzolimy, dwanaście kilometrów na wschód od Liddy². Ze skrótowo podanej genealogii wynika, że należał do stanu kapłańskiego. Wzmianka o pokoleniu Joariba, czyli Jojariba wskazuje natomiast, że – zgodnie z przeprowadzonym przez Dawida podziałem (zob. 1Krn 24,3-18)³ – przynależał do pierwszej klasy kapłanów⁴. Miał on pięciu synów, z których każdy został dookreślony odpowiednim przydomkiem, przy czym przydomek Judy – Machabeusz⁵ stał się później określeniem całej rodziny oraz powstania, zainicjowanego przez Matatiasza. W świetle przytoczonych przez autora biblijnego słów urzędników królewskich: „Ty jesteś zwierchnikiem, sławnym i wielkim w tym mieście, a powagę twoją umacniają synowie i krewni (...)” (1Mch 2,17), Matatiasz cieszył się niewątpliwym autorytetem we własnym mieście⁶.

Po przedstawieniu osoby Matatiasza autor biblijny opisał następnie jego reakcję na zaistniałe wydarzenia, będące wynikiem wprowadzania

¹ Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei za Antiocha IV Epifanesa. Teologia historii w 1Mch 1,1-2,26* (Studia i Materiały 151), Poznań 2012, s. 61-83. 227-313; J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, Lublin 2001, s. 11-14.

² Zob. J.A. Goldstein, *1 Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 41), Garden City-New York 1976, s. 231.

³ Por. R de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu. Tom I-II*, (przeł. T. Brzegowy), Poznań 2004, s. 410.

⁴ Wzmianki na temat genealogii Matatiasza zawarte są także w działach Józefa Flawiusza (*Antiquitates Iudaeorum* 12,6,1; *De bello Iudaico* 1,1,3), który wymienia jako jednego z przodków Matatiasza Hasmoneusza.

⁵ Na ogół przydomek Machabeusz wyprowadza się z aramejskiego terminu מַכַּבֵּי (hebr. מַכַּבֵּי) – „młotek”. Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei...*, dz. cyt., s. 345-347.

⁶ Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚST VI/4), Poznań 1961, s. 65.

w życie dekretu Antiocha IV Epifanesa. Pierwszorzędnie został ukazany nacechowany emocjonalnie obraz Matatiasza i jego synów, przeżywających głęboki smutek i ból z powodu świętokradztw, „(...) które działy się między ludem w Judzie i w Jerozolimie” (1Mch 2,6). Następnie autor biblijny opisał incydent, jaki zdarzył się w Modin podczas zmuszania ludności żydowskiej przez urzędników królewskich do składania pogańskich ofiar, niezgodnych z Prawem. Pałając wielką gorliwością Matatiasz zamordował zarówno urzędnika królewskiego, jak i pewnego Judejczyka, który dopuścił się świętokradztwa (zob. 1Mch 2,23-26). To wydarzenie stało się początkiem tak zwanego powstania machabejskiego, którego pierwszym przywódcą zastał Matatiasz (zob. 1Mch 2,27), stając na czele uformowanego oddziału wojskowego (zob. 1Mch 2,44). Całą jego późniejszą działalność autor biblijny sumarycznie opisał w następujący sposób: „Matatiasz i jego przyjaciele obchodzili [wszystkie miejscowości] i rozwalali ołtarze oraz obrzezywali nieobrzezane dzieci, jakie tylko spotkali na izraelskich ziemiach. Prześladowali synów pychy, a szczęście sprzyjało ich postępowaniu. Tak więc bronili Prawa przed poganami i królami i nie pozostawili grzesznikowi pola do działania” (1Mch 2,45-48)⁷. Opierając się na przekazach biblijnych trudno określić, ile trwała dokładnie zbrojna działalność Matatiasza. Według Józefa Flawiusza, nie była ona długa, gdyż zamknęła się w ramach czasowych jednego roku⁸.

Po opisie tych wydarzeń autor biblijny przeszedł bezpośrednio do przedstawienia ostatnich chwil życia Matatiasza, w których wygłosił mowę do swoich synów i udzielił im błogosławieństwa. Sam moment śmierci Matatiasza został opisany za pomocą typowej dla Starego Testamentu frazy: „został dołączony do swoich przodków” (1Mch 2,69: kai. prosete,qh pro.j tou.j pate,raj auvtou/). Jak zauważają egzegeci, za pomocą paralelnego hebrajskiego zwrotu: וַיִּאָסֶף אֶל-עַמִּי, była określana śmierć patriarchów i innych mężów izraelskich (zob. np. Rdz 25,8; 35,29; 49,33; por. Sdz 2,10; 2Krl 22,20). Jak podał autor biblijny, Matati-

⁷ Szerzej na ten temat zob. np. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei...*, dz. cyt., s. 398-452; a także E. Dąbrowa, *The Hasmoneans and Their State. A Study in History, Ideology, and the Institutions* (Electrum 16), Kraków 2010, s. 13-19; *Grecko-lacińsko-polska Synopsa do Pierwszej i Drugiej Księgi Machabejskiej* (PSB), przekł. i oprac. S. Gądecki, Warszawa, 2002, s. XXV-XXVII.

⁸ Zob. Flavius, *Antiquitates Iudaeorum* 12,6,3.

sza umarł w roku sto czterdziestym szóstym ery seleucydzkiej⁹, czyli pomiędzy 20 kwietnia 166 a 7 kwietnia 165 r. przed Chr.¹⁰. Następnie został pochowany w rodzinnych grobach w Modin. Autor biblijny podał nadto: „Cały Izrael opłakiwał go z bardzo wielkim żalem” (1Mch 2,70). Podobnie jak po sławnych mężach narodu wybranego (zob. np. Lb 20,29; Pwt 34,8; 2Krn 35,24), to i po Matatiaszy płakali Izraelici, oczywiście ci, którzy byli wierni Prawu i nie ulegli skażeniu „obcymi obyczajami”.

Jak podkreślają zgodnie egzegeci, cały opis ostatnich chwil Matatiasza oraz jego śmierci i pogrzebu autor biblijny zredagował zasadniczo na wzór śmierci patriarchy Jakuba¹¹. Jakub bowiem przed śmiercią również zawezwał do siebie wszystkich synów (zob. Rdz 49,1) a następnie przemówił do nich oraz udzielił im błogosławieństwa (zob. Rdz 49,1-31). Potem także nastąpiło opłakiwanie Jakuba (zob. Rdz 50,1.3). Ostatecznie Jakub również spoczął w rodzinnym grobie, czyli w pieczarze na polu Makpela (zob. Rdz 50,12-13).

ZAGADNIENIA LITERACKIE

Omawiając zagadnienia literackie mowy Matatiasza, należy wspomnieć, że pierwotnie 1Mch została napisana w języku hebrajskim, a następnie – w stosunkowo krótkim czasie – została przetłumaczona na język grecki. Nie jest znany ani autor dzieła ani jego tłumacz. Z treści Księgi można wywnioskować, że autor był Żydem głęboko przywiązanym do religii i ojczystych zwyczajów. Musiał być to człowiek, który był blisko związany z rodziną Matatiasza lub zajmował stanowisko oficjalnego kronikarza Machabeuszów. Tworząc swoje dzieło, naśladował tekst hebrajski Starego Testamentu pod względem słownictwa i budowy zdań¹². To nawiązywanie do hebrajskich ksiąg można dostrzec także

⁹ Początek tej ery został ustalony przez Seleukosa I Nikanora (311-280 r. przed Chr.) na dzień, w którym zdobył on Babilon. Zob. R de Va u x, *Instytucje Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 209.

¹⁰ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 242; a także F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 75.

¹¹ Zob. tamże, s. 239, a także F.M. Abel, *Les livres des Maccabées (Études Bibliques)*, Paris 1949, s. 45; F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 75; J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, dz. cyt., s. 42.

¹² Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 30.33; zob. także J.R. Bartlett, *I Maccabees (Guides to Apocrypha and Pseudepigrapha)*, Sheffield

na płaszczyźnie przywoływanego prawodawstwa, wydarzeń z historii Izraela oraz różnych motywów starotestamentalnych. Zjawisko to jest oczywiście dostrzegalne wyraźnie w analizowanej mowie Matatiasza.

Analizując mowę Matatiasza, rodzi się przede wszystkim pytanie, na ile jest to autentyczna mowa, na ile zaś kompilacja samego autora biblijnego. Biorąc pod uwagę przekaz Józefa Flawiusza, który również przytacza ostatnie słowa Matatiasza, mające jednak znacząco różniącą się postać¹³, można przypuszczać, że zawarta w 1Mch mowa Matatiasza jest kompozycją literacką, którą zredagował autor biblijny. Być może w tym względzie opierał się na jakimś przekazie, który dotyczył ostatnich słów Matatiasza i okoliczności ich wygłoszenia. Całą zaś scenę jego umierania autor biblijny skomponował – jak już zostało powiedziane – na wzór ostatnich chwil życia patriarchy Jakuba. Wśród egzegetów dostrzegane są nadto inne jeszcze paralele: Mojżesz przed śmiercią udzielił słynne błogosławieństwa (zob. Pwt 33); Jozue przypominając działanie Boga w historii narodu wybranego, udzielił przywódcom Izraela stosownych pouczeń i napomnień (zob. Joz 23,2; 24,2-15); Dawid, wyrażając ostatnią wolę, wezwał Salomona, aby przestrzegał Prawo Mojżeszowe (2Krl 2,1-9)¹⁴. Jak wynika z przytoczonych przykładów, zamierzeniem autora biblijnego było wykreowanie Matatiasza na wzór wielkich przywódców narodu. Stąd też i skomponowana przez niego mowa utrzymana jest w podobnej stylistyce. Świadczy o tym również zdanie wprowadzające mowę Matatiasza: „Kiedy zbliżyły się dni śmierci Matatiasza, powiedział do swoich synów (...)” (1Mch 49a). Grecka fraza ἤγγισαν αἱ ἡμέραι Ματταθίου ἀποθαιεῖν, która określa zbliżanie się śmierci jest paralelna do hebr. wyrażania, opisującego nadchodzenie chwili śmierci Jakuba (Rdz 47, 29: אָ דַּ נִּאֲסַנְהָ שֶׁשֶׁל בְּיַקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לְמוֹת: אָ דַּ נִּאֲסַנְהָ שֶׁשֶׁל בְּיַקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לְמוֹת (1Krl 2,1: אָ דַּ נִּאֲסַנְהָ אֶבְרָם)), czy też Dawida (1Krl 2,1: אָ דַּ נִּאֲסַנְהָ אֶבְרָם)).

Bardzo ważną kwestią literacką jest struktura całej mowy Matatiasza. Zasadniczo dzieli się ona na dwie części: pierwsza, zawarta w ww. 49b-64, posiada formę poetycką; druga natomiast, obejmująca ww. 65-68,

1998, s. 17-19.

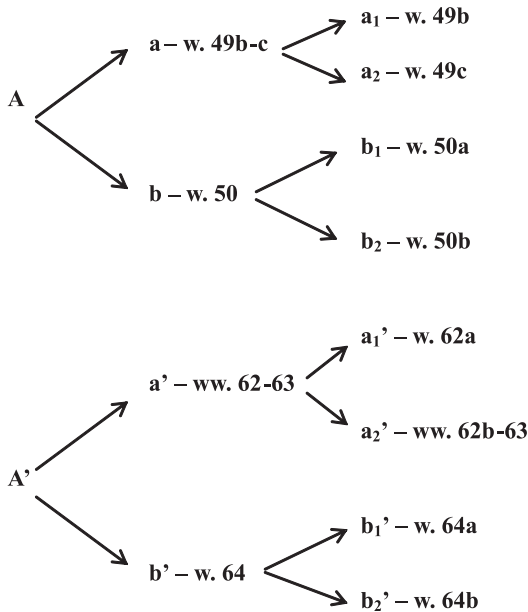
¹³ Zob. Flavius, *Antiquitates Iudaeorum* 12,6,3.

¹⁴ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 45 ; a także F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s.71.

wyrażona jest prozą. Tego rodzaju podział widoczny jest w wielu tłumaczeniach tego fragmentu Księgi: pierwsza część bowiem jest ujmowana zwykle w wierszach, druga zaś posiada charakter tekstu prozaicznego¹⁵.

Analizując w aspekcie merytorycznym pierwszą część mowy Matuszasa, można dostrzec w niej elementy struktury koncentrycznej:

- A – ww. 49b-50:** opis ówczesnej sytuacji i wezwanie do obrony Prawa;
B – w. 51: ogólne wezwanie do rozpamiętywania życia przodków;
C – ww. 52-60: przywołanie przykładów wybitnych postaci z historii Izraela, wiernych Prawu;
B' – w. 61 – ogólna zachęta do przyglądania się prawym postawom przodków;
A' – ww. 62-64: ustosunkowanie się do aktualnej sytuacji i wezwanie do zachowywania Prawa.

¹⁵ Zob. np. por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 45.

W tak zarysowanej strukturze mowy Matatiasza można zauważyć, że niejako zasadniczą część – część centralną stanowią przywołane przykłady wiernych Prawu Mojżeszowemu „ojców”, czyli wybitnych przedstawicieli minionych pokoleń, począwszy od Abrahama poprzez Józefa, Fineesa, Jozuego, Kaleba, Dawida, Eliasza, Chananasza, Azariasza, Miszaela a skończywszy na Danielu. W tym uwidacznia się raz jeszcze mocne przywiązanie do hebrajskiej tradycji biblijnej autora 1Mch. Warto wspomnieć w tym miejscu, że przytoczona przez Józefa Flawiusza w *Antiquitates Iudaeorum* mowa Matatiasza nie zawiera tego rodzaju odniesień do wzorcowych postaci z historii Izraela.

Analizując treść elementu A oraz A' można dostrzec w każdym z nich ponadto antytetyczne paralelizmy poszczególnych członów:

Przyglądając się wyżej przedstawionej strukturze elementów A i A' łatwo dostrzec obecność wspomnianych antytetycznych paralelizmów. W elemencie A można zauważyć, że opis ówczesnej sytuacji, która stała się wynikiem zbezczeszczenia przez Antiocha IV Epifanasa Prawa Mojżeszowego a także odstępstwa części Żydów od nakazów tegoż Prawa (element a), jest przeciwstawiony wezwaniu Matatiasza, aby jego synowie, nawet za cenę życia, stanęli w obronie Prawa (element b). Analizując elementy a i b, można z kolei zauważyć, że wydzielone w nich mniejsze elementy a₁ i a₂ oraz b₁ i b₂ układają się również w antytetyczne paralelizmy. W a₁ bowiem znajduje się wzmianka, dotycząca z pewnością dekretu Antiocha IV Epifanesa i konsekwencji z niego wypływających; w przeciwieństwie zaś do sytuacji łamania Prawa Mojżeszowego, w b₁ zawarte jest natomiast wezwanie, aby synowie Matatiasza Prawo to bronili. Również a₂ i b₂ tworzą podobną strukturę: występująca w a₂ wzmianka o „czasie zniszczenia i strasznego gniewu”, który należy odnieść do Boga, każącego Izraela za odstępstwo części społeczności żydowskiej od Prawa¹⁶, jest przeciwstawiona niejako wezwaniu Matatiasza, aby jego synowie nie wahali się oddać nawet życia za przymierze, które Bóg zawarł z ich przodkami.

Analizując element A', można także dostrzec podobną strukturę: element a', w którym zawarta jest wzmianka na temat bezczeszczonego Prawa Antiocha IV Epifanesa, jest przeciwstawiony elementowi b', któ-

¹⁶ Zob. N.J. McElaney, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, w: W. Chrostowski (red. wyd. pol.), *Katolicki Komentarz Biblijny* (PSB), Warszawa 2004, s. 394.

ry wyraża wezwanie Matatiasza do synów, aby niezłomie zachowywali nakazy Prawa. Podobnie jak w elemencie **A**, wydzielone w **A'** mniejsze elementy tworzą również antytetyczną strukturę. Element **a₁'**, w którym jest zawarte wezwanie Matatiasza, aby synowie jego nie lękali się grzesznego Antiocha IV Epifanesa, układa się antytetycznie z elementem **b₁'**, który wyraża zachętę Matatiasza, aby jego synowie niezłomie zachowywali nakazy Prawa. Z kolei element **a₂'**, w którym Matatiasz przepowiedział dramatyczny kres życia bezczeszczonego Prawo Antiocha IV Epifanesa, przeciwstawiony jest elementowi **b₂'**, w którym Matatiasz poucza, że zachowujący Prawo „dostąpią chwały”.

Warto jeszcze zaznaczyć, że poszczególne człony elementu **A** i **A'** układają się komplementarnie: **a₁** i **a₁'** odnoszą się do pełnego pychy i grzesznego Antiocha IV Epifanesa; **a₂** i **a₂'** wzmiankują gniew Boga – w pierwszym przypadku każącego łamiących nakazy Prawa Żydów, w drugim zaś bezczeszczonego Prawo syryjskiego króla; **b₁** i **b₁'** zawierają wezwanie Matatiasza do obrony czy też zachowywania Prawa; **b₂** i **b₂'** zawierają motyw łaskawości Boga, którego dobroć objawiła się w historii Izraela poprzez zawarte z przodkami przymierze, a aktualnie objawia się w otaczaniu chwałą strzegących Prawa i przymierza.

Jak zostało wyżej powiedziane, po części poetyckiej w mowie Matatiasza występuje część wyrażona prozą (ww. 65-68). Zawiera ona konkretne wskazania, w których Matatiasz określił poszczególne funkcje swoim synom i określił niejako program kontynuacji rozpoczętego przez siebie dzieła.

3. ANALIZA TREŚCI MOWY

Niewątpliwie, z przedstawionej w poprzednim punkcie struktury literackiej wyłaniają się główne wątki mowy, które splatają się w całość przesłania, wyrażonego przez Matatiasza. Pogrupowane tematycznie zostaną one omówione w kolejnych podpunktach.

3.1. Opis sytuacji w Judei i Jerozolimie

W pierwszym wersecie mowy Matatiasza znajdują się odniesienia do ówczesnej sytuacji polityczno-religijnej, w jakiej znalazła się Jerozolima i Judea po ogłoszeniu przez Antiocha IV Epifanesa dekretu, na mocy którego rozpoczął się proces narzucania Żydom „obcych obyczajów” religij-

no-kulturowych. Autor biblijny przytaczając pierwsze słowa królewskiego rozporządzenia: „Wszyscy mają być jednym narodem i niech każdy zarzuci swoje obyczaje” (1Mch 1,42), przedstawił również konkretne wytyczne, przeznaczone do realizacji: zakaz składania ofiar zgodnych z Prawem, obchodzenia szabatu i świąt, obrzezania, nakaz spożywania pokarmów nieczystych i sprawowanie kultów pogańskich (zob. 1Mch 1,44-50). Apogeum proces narzucania „obcych obyczajów” stanowiło ustawienie na ołtarzu całopalenia w Jerozolimie βδέλυγμα ἐρημώσεως – „ohydy spustoszenia”, czyli prawdopodobnie ołtarz, przeznaczony do kultu ku czci Zeusa Olimpijskiego¹⁷. Autor biblijny zaistniałe okoliczności metaforycznie określił jako „czas, w którym pycha jest górą, czas karania” (1Mch 2,49b: νῦν ἐστὴρῖσθη ὑπερηφανία καὶ ἐλεγμός). Użyty termin ὑπερηφανία – „pycha, zuchwałość, pogarda, duma”¹⁸, z pewnością odnosi się do osoby Antiocha IV Epifanesa, który w kontekście opisu rabunku świątyni jerozolimskiej, jakiej dokonał po zwycięstwie nad Egiptem (zob. 1Mch 1,20-24), został określony wprost za pomocą wspomnianego terminu (zob. 1Mch 1,21.24)¹⁹. Wzmaganie się pychy jest zatem metaforycznym określeniem rządów Antiocha IV Epifanesa, a przede wszystkim jego inicjatyw wymierzonych przeciw wiernym Prawu Żydom. Autor biblijny nadto czas ten określa „czas karania”. Egzegeci sugerują, że użyty termin ὁ ἐλεγμός – „strofowanie, karcenie, karanie”²⁰ należy odnieść do hebrajskiego נִשְׁבַּח – „upokorzenie, poniżenie”, który występując w kontekście 2Krl 19,3 oraz Iz 37,3, przywołuje „dzień utrapienia, kary i hańby”²¹. W świetle takiej interpretacji Antioch IV Epifanes jawi się jako narzędzie Bożego karania

¹⁷ Zob. J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, dz. cyt., s. 34-35; a także F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 60. (J.A. Goldstein, *IMaccabees...*, dz. cyt., s. 224) natomiast sugeruje, że βδέλυγμα ἐρημώσεως prawdopodobnie składała się z trzech kamieni kultycznych (meteorytów), które reprezentowały Boga Żydów, boską jego małżonkę – Królową Nieba oraz jego boskiego syna – Dionizosa.

¹⁸ E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon. With a revised supplement*, Oxford 1996, s. 1864; a także O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski. T.2*, Warszawa: 2000-2001 (t.102), s. 435.

¹⁹ Tym samym terminem określa Antiocha IV Epifanesa autor 2Mch (zob. 2Mch 5,21; 9,7.11)

²⁰ E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 530.

²¹ L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament. Vol.2*, Engl. ed. M.E.J. Richardson, Leiden-New York-Köln 1994-2000 (vol.1-5), s. 658.

wobec ludu izraelskiego za łamanie nakazów Prawa (por. Iz 10,5-34). Autor biblijny wzmiankuje niejako dwie grupy Żydów, którzy dopuścili się bezczeszczenia Prawa: pierwsza z nich, określona mianem υἱοὶ παρανόμοι – „synowie wiarołomni”, to Żydzi, którzy jeszcze przed wydaniem dekretu przez króla syryjskiego podjęli inicjatywę wprowadzania „pogańskich zwyczajów” w społeczności żydowskiej (zob. 1Mch 1,11-15); druga – to grupa Żydów, którzy chętnie przyjęli nakazy dekretu Antiocha IV Epifanesa (zob. 1Mch 1,43.52-53). Dokonane zatem przez seleucydzkiego władcę zbezczeszczenie świątyni jerozolimskiej oraz prześladowania, jakie spadły na Żydów, były wyrazem Bożej kary za niewierność Prawu części społeczności żydowskiej²². Tego rodzaju przekonanie klarownie wyraża stwierdzenie autora 2Mch: „Antioch triumfował w swoim przekonaniu, nie wiedział jednak tego, że wskutek grzechów mieszkańców miasta rozgniewał się na krótki czas Pan i że stąd pochodzi Jego obojętność dla [świętego] miejsca” (2Mch 5,17; por. 2Mch 6,12-16)²³.

Prawdę o gniewie Bożym wyraża także w. 49c, w którym autor biblijny mówi o „czasie zniszczenia i strasznego gniewu” – καιρὸς κατὰ στροφῆς καὶ ὀργῆς θυμοῦ. Owo „zniszczenie” było niewątpliwie wynikiem „strasznego gniewu”, który pochodził od Boga. Wyraża to zwrot ὀργῆς θυμοῦ²⁴, który w LXX odpowiada hebrajskiemu אַרְגָּז וְחַמָּה²⁵ (2Krn 28.11.13; Na 1,6; Iz 30,27; Jr 37,24; Lm 2,3) i odnosi się do gniewu Bożego jako odpowiedzi Boga na pychę człowieka czy też bluźnierstwo²⁶.

3.2. Wezwanie do obrony Prawa

Mając na uwadze zbezczeszczenie Prawa przez Antiocha IV Epifanesa oraz porzucenie obyczajów przodków przez część Żydów, Mata-

²² Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 46; a także J.A. Goldstein, *I Maccabees*, dz. cyt., s. 239.

²³ Por. N.J. McElene y, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, dz. cyt., s. 394.

²⁴ Warto wspomnieć, że termin ἡ ὀργῆς oznacza „złość, uniesienie, gniew” (E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-Englisch Lexicon*, dz. cyt., s. 1246), natomiast ὁ θυμός posiada między innymi znaczenie „gniew” (tamże, s. 810). Zwrot ὀργῆς θυμοῦ dosłownie można zatem tłumaczyć „uniesienie gniewu”.

²⁵ Termin אַרְגָּז oznacza „gniew, złość” (L. Koehler - W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon. Vol.1*, dz. cyt., s. 76-77), podobnie i חַמָּה – „gniew, złość” (tamże, s. 351-352).

²⁶ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées...*, dz. cyt., s. 46.

tiasza wzywa swoich synów²⁷, aby bronili nakazy Prawa (1Mch 2,50a). Używając zwrotu $\zeta\eta\lambda\omega\sigma\alpha\tau\epsilon \tau\tilde{\omega} \nu\acute{o}\mu\omega$, dość mocno akcentuje gorliwość, z jaką powinno się zabiegać o wypełnianie tych nakazów²⁸. Ta gorliwość – zdaniem Matatiasza – powinna wyrażać się w gotowości oddania własnego życia za Prawo (zob. 1Mch 2,50b). Warto zauważyć w tym kontekście, że Matatiasz niejako paralelnie do terminu Prawo (zob. 1Mch 2,50a) użył określenia „przymierze, zawarte z waszymi ojcami” (zob. 1Mch 2,25b). Mając na uwadze tego rodzaju paralelizm, można stwierdzić, że chodzi tutaj przede wszystkim o przymierze Mojżeszowe, które obligowało naród wybrany do spełniania nakazów Prawa. Być może, użycie przez Matatiasza terminu „przymierze” miało na celu przywołanie starotestamentalnej idei łaskawości Boga, wyrażającej się w zawieranych kolejno przymierzach²⁹.

Analizując w. 50b w kontekście całej 1Mch, można zauważyć, że wezwanie Matatiasza do ofiary z życia w obronie Prawa miało niejako wymiar prorocki: Matatiasz niejako przewidział, iż w kontynuacji rozpoczętego przez niego dzieła wystąpią okoliczności, w których jego synowie mogą stracić życie, walcząc w obronie Prawa, narodu, ojczystych obyczajów i świątyni. Świadectwem spełnienia się słów Matatiasza jest niewątpliwie opis śmieci na polu walki Judy Machabeusza (zob. 1Mch 9,17-20) a także podstępnie zadanej śmierci Jonatanowi (zob. 1Mch 12,46-52) oraz Szymonowi (zob. 1Mch 16,11-17).

3.3. Zachęta do pamięci o czynach przodków

Po wezwaniu swoich synów do obrony Prawa nawet za cenę życia Matatiasz zachęcił ich do rozpamiętywania „czynów ojców” – $\tau\acute{\alpha} \epsilon\rho\gamma\alpha \tau\tilde{\omega}\nu \pi\alpha\tau\acute{\epsilon}\rho\omega\nu$ (1Mch 2,51a), czyli postępowania wybitnych przodków narodu żydowskiego. Wspominanie i rozważanie tego, co dokonali owi

²⁷ Warto zauważyć, że Matatiasz użył w tym miejscu terminu $\tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\alpha$, czyli „dzieci”, który – w porównaniu z użytym we wprowadzeniu do mowy terminem $\nu\iota\omicron\iota$ – „synowie” (1Mch 2,49a) – niewątpliwie świadczy o emocjonalnym charakterze tego zwrotu. Por. G.M. Baran, *Baptyzmalny charakter „powtórnego narodzenia” w tradycji Janowej*, Lublin 2008, s. 103-105 (maszynopis).

²⁸ Czasownik $\zeta\eta\lambda\acute{o}\omega$ oznacza m.in. „współzawodniczyć, zabiegać, ubiegać się gorliwie” (E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-Englisch Lexicon*, dz. cyt., s. 755).

²⁹ Zob. B.W. Anderson, *Przymierze*, (tł. T. Kowalska), w: P. Pachciarek (red. wyd. pol.), *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 666-667.

„ojcowie” w czasie swojego życia miało niewątpliwie pobudzać Machabeuszy do podobnej gorliwości w zachowywaniu i obronie Prawa mimo licznych trudności. Matatiasz pouczył nadto swych synów, że – postępując według wzoru pozostawionego przez przodków – również i oni zdobędą „wielką chwałę” – δόξα μεγάλη i „wieczne imię” – ὄνομα αἰώνιον (1Mch 2,51cd).

Jak zauważają egzegeci, w tak sformułowanej zachęce pobrzmiewa echo innych tekstów starotestamentalnych. Przede wszystkim – jak zauważa J.A. Goldstein – występuje w niej paralela do Pwt 32,7, gdzie znajduje się następujące wezwanie Mojżesza skierowane do „całej społeczności Izraela”: „Na dawne dni sobie wspomnij. Rozważajcie lata poprzednich pokoleń. Zapytaj ojca, by ci oznajmił, i twoich starców, niech ci powiedzą”. W podobnym stylu brzmią słowa Matatiasza, który – jak Mojżesz – w uroczystej formule zachęca synów do „wspominania dawnych dni”³⁰.

Jeszcze większe podobieństwo w. 51 wykazuje względem Syr 44,1-2.8.13b-15³¹. Syrach – mówiąc o chwale Bożej, objawionej w historii Izraela – wzywał jednoczenie do wychwalania „mężów sławnych i ojców” (Syr 44,1-2: αἰνέσωμεν δὴ ἄνδρας ἐνδόξους καὶ τοὺς πατέρας). Jak zauważył Mędrzec Pański, wspomniani przodkowie „stali się dumą swoich czasów”, a „niektórzy spomiędzy nich zostawili imię, tak że opowiada się ich chwałę” (Syr 44,7a-8). W dalszym ciągu Syrach pouczał: „(...) chwała ich nie będzie wymazana. Ciała ich w pokoju pożrebano, a imię ich żyje w pokoleniach. Narody opowiadają ich mądrość, a zgromadzenie głosi chwałę” (Syr 44,13b-15). Tego rodzaju status, czyli „chwałę” oraz „imię żyjące w pokoleniach” owi „mężowie sławni i ojcowie” zdobyli sobie życiem pobożnym (zob. Syr 44,10a), które było niewątpliwie owocem przestrzegania przez nich przykazań Prawa³². W ten sposób – jak pouczył na innych miejscach Mędrzec Pański – osiągnęli swego rodzaju nieśmiertelność³³.

³⁰ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 239.

³¹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 46-47; a także J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 239.

³² Por. G.M. Baran, *Ideal przyjaźni w kulturze dawnego Izraela w świetle ksiąg dydaktycznych Starego Testamentu*, RK 3(2012), s. 117-118.

³³ Zob. Tenze, *Man as a Mortal Being Oriented to Immortality in Philosophical and Theological Thought of the Sages of the Lord: Ecclesiastes and Sirach*, SAM 10[45] (2012), s. 136-137.

Matatiasz – zachęcając synów, aby rozważali postępowanie przodków a następnie wzorowali się na ich życiu – pouczał, że będą mogli osiągnąć taką samą chwałę i wieczne imię, które zapewnią im wspomniany rodzaj nieśmiertelności. Jak wynika z dalszej narracji 1Mch, profetyczne niejako słowa Matatiasza zrealizowały się, czego świadectwem mogą być pieśni pochwalne na cześć Judy Machabeusza (zob. 1Mch 3,3-9) oraz Szymona (zob. 14,4-15), w których mowa jest o imieniu naznaczonym zdobytą chwałą (zob. 1Mch 14,10c) oraz o pamięci, pozostającej na wieki błogosławioną (zob. 1Mch 3,7c). Warto wspomnieć, że Matatiasz jako nagrodę za przestrzeganie i obronę Prawa przepowiada przede wszystkim chwałę i wieczną pamięć u potomnych. Nie wspomina natomiast nic o pośmiertnej nagrodzie³⁴.

3.4. Przykłady mężów wiernych

Jak wynika z analizy treści mowy, zasadniczą jej część stanowi niejako litania wybitnych postaci Starego Testamentu, które Matatiasz nie tylko wyliczył, ale również krótko scharakteryzował, wskazując istotną cechę, godną naśladowania. Każdej z wymienionych osób – za wyjątkiem w. 59, gdzie zbiorowo zostali potraktowani trzej młodzieńcy – jest poświęcony jeden werset, w którym najpierw została zaznaczona cnota wspomnianej osoby, a następnie podana nagroda, wysłużona poprzez konkretne czyny³⁵. Niewątpliwie w tym fragmencie mowy Matatiasza pobrzmiewa echo pochwały „sławnych mężów i ojców” (Syr 44,1) z Księgi Syracha (44,1-51,21).

Pierwszym, który został wymienionym, jest Abraham (zob. 1Mch 2,52). Autor biblijny podał, że w czasie próby – ἐν πειρασμῶ³⁶ okazał się wiernym – πιστός³⁷, czyli człowiekiem, który z wiarą przyjął Boże

³⁴ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 73-74.

³⁵ F. Gryglewicz (*Księgi Machabejskie*, s. 72) zauważa, że w tej części tak sformułowana mowa Matatiasza przypomina formułę Błogosławieństw z Jezusowego Kazania na Górze, w których również najpierw wymieniana jest cnota, a na następnie – za jej realizacji – nagroda (zob. Mt 5,3-12).

³⁶ Termin ὁ πειρασμός posiada następujące znaczenia: „próba, doświadczenie, pokusa” (E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 1355).

³⁷ Przymiotnik πιστός oznacza: „wierny, godny zaufania, wiarygodny, prawdziwy, oddany, posłuszny” (tamże, s. 1408).

obietnice, a następnie wiernie wypełniał Boże polecenia. Wspomniana „próba” niewątpliwie odnosi się do zażądanej przez Boga ofiary z Izaaka (zob. Rdz 22,1-18). Podobnie jak Syrach (44,20d: καὶ ἐν πειρασμῶ ἐύρέθη πιστός), tak i autor 1Mch podkreślił, że próbę tę Abraham przeszedł pozytywnie i w zamian otrzymał Boże błogosławieństwo. Całość postawy Abrahama została w mowie Matatiasza skonkludowana stwierdzeniem zaczerpniętym z Rdz 15,6: הָרָצָה יְהוָה בְּשֵׁרָפָה, które w tekście greckim brzmi: καὶ ἐλογίσθη αὐτῶ εἰς δικαιοσύνην (1Mch 2,52b: „I zostało mu to poczytane za sprawiedliwość”). W przytoczonej frazie na uwagę zasługuje termin δικαιοσύνη (hebr.: הָרָצָה) – „sprawiedliwość”³⁸, którego podstawowa definicja zawarta jest w Pwt 6,25: „Na tym polega nasza sprawiedliwość, aby pilnie przestrzegać wszystkich tych poleceń wobec Pana, Boga naszego, jak nam rozkazał”. Sprawiedliwość zatem była postrzegana przede wszystkim jako postawa zachowywania wszystkich nakazów Bożych, jako postępowanie zgodnie z Prawem Bożym. Analizując termin ten w kontekście całości Starego Testamentu, można zauważyć, że posiadał on dość szerokie znaczenie, gdyż odnosił się do całości życia moralnego. Człowiek zatem sprawiedliwy to ten, który pełnił wolę Bożą, był wolny od winy, a nadto był pobożny, doskonały, bezstronny (zob. Wj 23,6-8; Ez 23,45; Rdz 6,9; Pwt 16,9). Jak ukazują teksty biblijne, człowiek sprawiedliwy jawił się ostatecznie jako bliski Bogu (zob. Rdz 7,1; Iz 24,16; 26,2; Mdr 2,18; 3,1; 5,1.1)³⁹. Postawa Abrahama zatem została określona mianem sprawiedliwości za jego wierne przestrzeganie nakazów Boga, całkowite podporządkowanie się Bożej woli, zaufanie i bezwzględne oddanie się Bogu we wszystkich próbach i doświadczeniach życiowych⁴⁰. Do takiej postawy z pewnością wzywał Matatiasz swoich synów: w trudnych okolicznościach łamania Prawa Bożego zachęcał ich do całkowitego zawierzenia i posłuszeństwa Bogu.

Drugą postacią, wymienioną przez Matatiasza, jest Józef Egipski, syn Jakuba (zob. Rdz 37; 39-41), o którym w mowie znajduje się następują-

³⁸ Tamże, s. 429.

³⁹ Zob. M. Wojciechowski, „*Iustus et sanctus*”: *Biblia o świętości*, StElb 5(2003), s. 228; a także J. Ziesler, *Sprawiedliwość*, (tł. P. Pachciarek), w: *Słownik wiedzy biblijnej*, dz. cyt., s. 715.

⁴⁰ Por. W. Pazera, *Pochwała ojców w Księdze Jezusa Syracha*, CzST 14(1986), s. 275.

ca wzmianka: „Józef w czasie największych trudności zachował przykazanie i został panem Egiptu” (1Mch 2,53). Autor biblijny, przywołując tę postać, chciał z pewnością ukazać tajemnicę działania Boga, który potrafi wyprowadzić człowieka z bardzo trudnego położenia i obdarzyć go nadto niespodziewaną pomyślnością⁴¹. Historia życia Józefa jest tego transparentnym dowodem: sprzedany przez braci kupcom madianickim (zob. Rdz 37,23-36), trafił do Egiptu (zob. Rdz 39,1); następnie stał się niewolnikiem urzędnika faraona – Potifara (zob. Rdz 39,2-6); nie chcąc ulec namiętnościom żony Potifara, niesłusznie został oskarżony przez nią o gwałt, a następnie osadzony został w więzieniu (zob. Rdz 39,7-20). Jak zostało z emfazą podkreślone w mowie Matatiasza, w tych wszystkich okolicznościach, które zostały określone greckim terminem ἡ στενοχωρία – „trudność, trudne położenie”⁴², Józef „zachował przykazania” (1Mch 2,53b)⁴³. W stosownej chwili natomiast – po wyjaśnieniu snów faraonowi – został wywyższony i stał się „rządcą całego Egiptu” (Rdz 41,41). Z pewnością znana powszechnie historia Józefa miała przypomnieć synom Matatiasza, że podobnie jak z Józefem był ciągle Bóg (zob. Rdz 39,2), tak również będzie – niezależnie od trudnego położenia – z Machabeuszami, przestrzegającymi wiernie przepisów Prawa. Biorąc pod uwagę pozycję, jaką z biegiem czasu zaczęli osiągać przedstawiciele rodu Machabeuszy, można stwierdzić, że słowa Matatiasza stanowiły swego rodzaju prorocką zapowiedź przyszłego wywyższenia kolejnych członków rodziny⁴⁴.

⁴¹ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 47.

⁴² E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 1639.

⁴³ Józef bez wątpienia – jak to podkreślają pisma pseudograficzne – w tym kontekście zasługuje również na miano „sprawiedliwego”. Zob. J.A. Goldstein, *1 Maccabees...*, dz. cyt., s. 240.

⁴⁴ Warto wspomnieć, że Jonatan z woli Aleksandra Balasa został etnarchą Judei, stając się politycznym przywódcą narodu. Następnie – po śmierci Jonatana – kiedy władzę objął Szymon, Demetriusz II zatwierdził go jako „wodza i zwierzchnika Żydów” (1Mch 13,42), a następnie ustanowił etnarcha Judei. Punktem kulminacyjnym było przyjęcie przez wnuka Szymona – Judę Arystobula tytułu królewskiego, którego jego następcy używali aż do czasu, kiedy Judea w wyniku operacji prowadzonych na tym obszarze przez Pompejusza w r. 63 po Chr. stała się państwem klientem Rzymu. Zob. J. Cieląg, *Żydzi w okresie drugiej świątyni: 538 przed Chr.-70 po Chr.*, Kraków 2011, s. 231.216; a także R.M. Errington, *Historia świata hellenistycznego: 323-30 p.n.e.*, Kraków 2010, s. 327-328.

W dalszej kolejności w mowie Mataiasza został wymieniony Finees (zob. 1Mch 2,54), czyli Pinchas, o którym mowa jest w Lb 25,6-13 (por. Ps 106,28-31). Według przekazów biblijnych był on synem Eleazara, syna kapłana Aarona. Autor Lb podał, że Pinchas – wykazując wielką gorliwość i troskę o przestrzeganie nakazów Bożych – wystąpił przeciw uprawianiu nierządu przez Izraelitów z Moabitkami. Jak wynika z narracji biblijnej, chodziło o przyłączenie się Izraelitów w miejscowości Peor do rozwiązłych praktyk kultycznych Moabitów, które związane były ze składaniem ofiar bóstwom moabickim, zwłaszcza Baalowi z Peor. W tych okolicznościach Pinchas, przeciwstawiając się kultom idolatrycznym, zamordował pewnego Izraelitę imieniem Zimri oraz Moabitkę, którą sobie ów Izraelita przyprowadził (zob. Lb 25,6-8). Odwołując się do tych wydarzeń, zarówno autor Lb, używający wyrażenia: $\text{יִשְׂרָאֵלִים בְּרָחֳמָם}$ (Lb 25,11), jak i autor 1Mch, który posłużył się greckim odpowiednikiem hebr. frazy: $\epsilon\nu\ \tau\omega\ \zeta\eta\lambda\omega\sigma\alpha\iota\ \zeta\eta\lambda\omicron\nu$ (1Mch 2,54a: „za swoją wielką gorliwość”), podkreślili wielką gorliwość Pinchasa o Prawo (por. 1Mch 2,26). Według narracji Lb przez swój czyn Pinchas dokonał w imieniu Izraelitów przebłagania za ich nieprawości i odwrócił gniew Boży (zob. Lb 25,11.13). W zamian za to Bóg zawarł z nim tak zwane „przymierze pokoju”, które dla niego i jego potomstwa miało zapewnić posiadania kapłaństwa na wieki – בְּרִית עוֹלָם (Lb 25,13; por. 1Mch 2,54b: $\epsilon\rho\omega\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta\ \alpha\iota\omega\nu\acute{\iota}\alpha$). Doniosłość tego czynu odnotował także autor Syr (45,23-26), który również podkreślił, że za swą gorliwość Bóg zapewnił Pinchasowi⁴⁵ i jego potomstwu „godność kapłańską na zawsze” – $\epsilon\rho\omega\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta\ \epsilon\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \alpha\iota\omega\nu\alpha\varsigma$ (Syr 45,24d)⁴⁶. Wzmianka „na wieki” oznacza z pewnością, że obietnica godności kapłańskiej nie ograniczała się jedynie do grupy potomków, ale dotyczyła całej linii potomków Pinchasa⁴⁷.

⁴⁵ Autor 1Mch na określenie owej obietnicy, jaką Pinchas otrzymał od Boga, użył terminu $\eta\ \delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta$ – „przymierze”, nawiązując w ten sposób do przekazu z Lb 25,25, gdzie występuje paralelny termin hebr. בְּרִית (por. J. Behm, $\delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta$, w: ThWNT II, 106-107). Również Syrach o udzieleniu obietnicy wiecznego kapłaństwa dla Pinchasa i jego potomków mówi w kategoriach zawartego przymierza (Syr 45,24: $\delta\iota\alpha\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron\ \epsilon\sigma\tau\acute{\alpha}\theta\eta\ \alpha\upsilon\tau\omega\ \delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta\ \epsilon\iota\rho\acute{\eta}\nu\eta\varsigma$).

⁴⁶ Por. W. P a z e r a, *Pochwała ojców*, dz. cyt., s. 278.

⁴⁷ Zob. znaczenie terminu עוֹלָם w: M. Filipiak, *Sens 'olam w Koh 3,11b*, w: Tenże, *Księga Koheleeta. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* (PŚST VIII/2),

Przywołując postać Pinchasa, nazwanego „naszym ojcem” – ὁ πατήρ ἡμῶν (1Mch 2,54a), być może Matatiasz chciał podkreślić swoje pochodzenie od Aarona oraz uczestnictwo w „wiecznym kapłaństwie” obiecanym przez Boga Pinchasowi i jego potomkom⁴⁸. Z pewnością mogło mieć to znaczenie w kontekście przyszłych okoliczności, w których synowie Matatiasza i ich potomkowie przyjmowali godność arcykapłańską⁴⁹.

Przywołanie postaci Pinchasa, będącego wzorem prawowierności i gorliwości w przestrzeganiu Prawa w czasie powszechnego upadku religijno-moralnego, z pewnością miało na celu zachęcić także synów Matatiasza do podobnej gorliwości, zwłaszcza o nakazane Prawem izolowanie się społeczności żydowskiej od ludów pogańskich, z którymi kontakt potencjalnie niósł zagrożenie skalania się obcymi kultami (zob. Wj 34,15-16; Pwt 7,2-4; 13,7-8; por. Ezd 9,1-2; 10,11; Ne 9,2; 10,31; 13,1-3)⁵⁰. Problem w czasach Machebeuszy był dość poważny, gdyż wielu Żydów z własnej woli ulegało wpływom kultury hellenistycznej, poprzez nawiązywanie relacji z narodami pogańskimi (zob. 1Mch 1,11-15; 2Mch 4,7-20). Przykład Pinchasa, z którym autor 1Mch – opisując początki powstania machabejskiego (zob. 1Mch 2,26) – przyrównał Matatiasza, z pewnością miał pobudzić braci Machabejskich do takiej samej – pełnej radykalizmu – gorliwości o Prawo.

Kolejnym bohaterem Starego Testamentu, który został przywołany w mowie Matatiasza, jest Jozue syn Nuna (zob. 1Mch 2,55). Z przekazu biblijnego wiadomo, że został on wybrany przez Boga, aby być po Mojżeszu przywódcą narodu izraelskiego (zob. Lb 27,18-21; Pwt 31,3-8). Tą szczególną jego rolę przedstawia Księga Jozuego, w której zostały opisane zmagania wojenne Izraela z narodami pogańskimi Kanaanu. Jak zauważył również Syrach, Jozue, będąc gorliwym wyznawcą Boga, odznaczał się także jako wódz Izraela wielkim męstwem. Niewątpliwie był osobą, w której Bóg upodobał sobie, stąd też wspierał go w walkach

Poznań-Warszawa 1980, s. 200-202.

⁴⁸ F. Gryglewicz (*Księgi Machabejskie*, s. 72) stwierdza jednak, że Matatiaszowi chodziło jedynie o podanie przykładu, tak samo jak w przypadku innych ojców.

⁴⁹ Godność tę przyjęli następujący przedstawiciele rodu hasmonejskiego: Jonatan, Szymon, Jan Hirkan I, Arystobul I, Aleksander Janneusz, Jan Hirkan II, Arystobul II, Antygon Matatiasz. Zob. J. Ciecieląg, *Żydzi w okresie drugiej świątyni*, dz. cyt., s. 425-426.

⁵⁰ Pr. J.A. Goldstein, *1 Maccabees...*, dz. cyt., s. 199-200.

nadprzyrodzonymi interwencjami (zob. np. Joz 6,1-21; 10,12-15)⁵¹. Matatiasz w swej mowie natomiast ogólnie zaakcentował wierność w wypełnianiu Bożego polecenia (zob. 1Mch 2,55a). Z pewnością miał na myśli zarówno wierną służbę Jozuego Mojżeszowi, jak i jego wierność Bożym nakazom w czasie pełnienia funkcji wodza narodu. Niewątpliwie Matatiasz miał także na uwadze wydarzenia związane z tak zwany „badaniem” kraju Kanaan (zob. Lb 13,1-14,9). Według przekazu biblijnego, Jozue wraz z Kalebem wystąpili w obronie Mojżesza i Aarona, kiedy lud izraelski, przyjmując błędne, to jest fałszywe przekazy na temat Ziemi Obiecanej, zbuntował się przeciwko nim. Wówczas Jozue wraz ze swoim towarzyszem przedstawił ludowi prawdziwe informacje, które zdobyli w czasie wywiadu w ziemi Kanaan. W nagrodę za taką postawę Bóg przyobiecał Jozuemu i Kalebowi, że spośród ludzi, którzy badali kraj, tylko oni pozostaną przy życiu i ostatecznie – spośród wszystkich, którzy zostali spisani w wieku powyżej dwudziestu lat – wejdą do Ziemi Obiecanej (zob. Lb 14,29-30.38).

Za swoje zasługi – jak zaznaczył Matatiasz – Jozue został ustanowiony przez Boga sędzią Izraela – κριτῆς ἐν Ἰσραηλ (1Mch 2,55b). Jest to jedyna wzmianka o tego rodzaju funkcji Jozuego. W tym przypadku funkcję sędziego należałoby może rozumieć przede wszystkim jako obdarzonego Duchem Jahwe charyzmatycznego przywódcę, który był wybierany przez Boga w celu „wybawienia” Izraela z określonego zagrożenia⁵². Być może znajduje się tutaj także aluzja do przyszłego wydarzenia, kiedy to Jonatan, stawszy się wodzem po Judzie Machabeuszu, zajmował się także sądzeniem ludu (zob. 1Mch 9,73)⁵³. Matatiasz przywołując postać Jozuego, chciał z pewnością raz jeszcze wezwać swoich synów, aby byli posłuszni Bogu, ponieważ wtedy tylko będą mogli liczyć – jak Jozue – na Boże wsparcie w realizacji podjętej funkcji wodza wojsk żydowskich, walczących w obronie Prawa.

Kolejną postacią, związaną dość mocno z Jozuem, którą przywołał Matatiasz, jest Kaleb, syn Jefunnego z pokolenia Judy (zob. 1Mch 2,56). W mowie zostało podkreślone jego świadectwo, jakie złożył przed zgromadzeniem Izraela (zob. 1Mch 2,56a). Oczywiście chodzi

⁵¹ Zob. W. Pazera, *Pochwała ojców*, dz. cyt., s. 278-279.

⁵² Zob. R. de Vaux, *Institucje Starego Testamentu*, dz. cyt., s. 104-15.

⁵³ Zob. J.A. Goldstein, *1 Maccabees...*, dz. cyt., s. 240.

tutaj o wspomniane już wyżej przeciwstawienie się wraz z Jozuem fałszywym wiadomościom na temat kraju Kanaan, które rozpowszechniły się po przybyciu zwiadowców tam wysłanych (zob. Lb 13.30; 14,6-9.24.30.38). W zamian za to Kaleb, po przybyciu do Ziemi Obiecanej, otrzymał w nagrodę, którą była przekazana mu jako dziedzictwo ziemia Hebronu (zob. Joz 14,6-15; por. 1Mch 2,56b). Syrach w swej mowie pochwalnej podkreślił nadto posłuszeństwo Kaleba względem Boga, jego wysiłki na rzecz powstrzymania ludu przed grzechem oraz zaprowadzenia ładu i porządku pośród zbuntowanych Izraelitów, którzy w obliczu nakreślonych sobie fałszywie trudności chcieli odstąpić od realizacji Bożej obietnicy zdobycia dla siebie ziemi Kanaan⁵⁴. Przywołując postać Kaleba, Matatiasz być może miał na celu pouczenie swych synów, aby nawet w obliczu „buntu” części narodu żydowskiego, który idąc za zwyczajami hellenistycznymi, sprzeniewierzał się nakazom Prawa, byli zawsze wierni Bogu i starali się powstrzymać proces rozpowszechniania się nieładu religijno-moralnego.

W ciągu wymienianych wybitnych postaci Starego Testamentu pojawia się także osoba Dawida (zob. 1Mch 2,57). Jego życiowe zasługi zostały w mowie Matatiasza określone greckim terminem τὸ ἔλεος, który posiada następujące znaczenie: „litość, miłosierdzie, współczucie”⁵⁵. Egzegeci – odwołując się do greckiego tłumaczenia LXX (zob. np. Jr 2,2; Oz 4,1; 6,6; Mi 6,8; 7,18.20) – sugerują, że wspomniany termin należy utożsamić z hebr. אֱמוּנָה⁵⁶, który w odniesieniu do człowieka posiada następujące znaczenia: „wierność, oddanie, lojalność, przychyłność, życzliwość”⁵⁷. Z pewnością autor mowy – podobnie jak Syrach (Syr 47,2-11) – miał na myśli wszystkie czyny Dawida, w których wyraziła się jego wierność i oddanie się Bogu oraz posłuszeństwo Bożym nakazom⁵⁸. W zamian za taką postawę życiową jako nagrodę „odziedzic-

⁵⁴ Por. W. Pazera, *Pochwała ojców*, dz. cyt., s. 279.

⁵⁵ E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 532.

⁵⁶ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 240; a także F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 49.

⁵⁷ L. Koehler-W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon. Vol.1*, dz. cyt., s. 336-337.

⁵⁸ J.R. Bartlett (*The First and Second Books of the Maccabees. The Cambridge Bible Commentary on the New English Bible*, Cambridge 1973, s. 43) zauważa, że nie jest jasne, do jakich wydarzeń z życia Dawida autor 1Mch odniósł termin τὸ ἔλεος.

czył na wieki tron królewski” – ἐκληρονόμησεν θρόνον βασιλείας εἰς αἰῶνας (1Mch 2,57b). Autor mowy odwołał się oczywiście do prorocstwa Natana: „Kiedy wypełnią się twoje dni i spocziesz obok swych przodków, wtedy wzbudzę po tobie potomka twojego, który wyjdzie z twoich wnętrzności, i utwierdzą jego królestwo. (...) Ja utwierdzą tron jego królestwa na wieki. (...) Przede Mną dom twój i twoje królestwo będzie trwać na wieki. Twój tron będzie utwierdzony na wieki” (2Sm 7,12-13.16; por. 1Krl 8,23-26; Ps 89,36-38; 132,11-12). Należy zwrócić uwagę na to, że Matatiasz mówił o wiecznym tronie Dawida w momencie, kiedy królewska władza jego potomków już dawno wygasła. Być może w słowach Matatiasza wyrażały się ówczesne nadzieje mesjańskie, że odrodzi się dynastia Dawidowa. Tego rodzaju interpretacja sprawia jednak trudność, gdyż w niedalekiej przyszłości królewską władzę w społeczności izraelskiej przejęli przedstawiciele dynastii hasmonejskiej – potomkowie Matatiasza. Biorąc pod uwagę profetyczny wymiar poszczególnych fragmentów mowy, wzmianka o „wiecznym tronie królewskim” Dawida nie stanowi żadną miarą zapowiedzi, a co za tym idzie legitymizacji królewskiej władzy Hasmoneusza⁵⁹. Stąd też rodzi się wniosek, że przywołanie postaci Dawida miało jedynie na celu podkreślenie jego wierności Bożym nakazom, za którą otrzymał nagrodę.

Kolejną postacią przywołaną w mowie jest prorok Eliasz (zob. 1Mch 2,58). Podobnie jak Syrach (Syr 48,1-11), tak i Matatiasz wychwalał jego „wielką gorliwość o Prawo”⁶⁰ (1Mch 2,58a; por. Syr 48,2b)⁶¹. Jak wynika z narracji 1Krl, prorok ten działał w czasie szczególnego zagrożenia czystości religii jahwistycznej ze strony kananejskiego kultu Baala. W swej działalności – jak sam zaznaczył słowami: „Żarliwością rozpałiłem się o chwałę Pana, Boga Zastępów, gdyż Izraelici opuścili Twoje przymierze, rozwalili Twoje ołtarze i Twoich proroków zabili mieczem” (1Krl 19,10.14) – wykazał się wielką gorliwością w obronie kultu Jahwe i przestrzegania Jego praw. Wyrazem tego było przeciwstawienie się

⁵⁹ Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 72-73; a także J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 240-241.

⁶⁰ Autor mowy, opisując gorliwość Eliasza, posłużył się takim samym sformułowaniem, jak w przypadku Fineesa: ἐν τῷ ζηλώσει ζῆλον. Jak zostało wyżej przedstawione, przytoczona wyrażenia ma charakter hebraizmu, którego odpowiednik można znaleźć w Lb 25,11.

⁶¹ Zob. W. Pazera, *Pochwała ojców*, dz. cyt., s. 282-283.

i napominanie rządzących (zob. 1Krl 18,1-19; 21,17-29; 2Krl 1,15-16) oraz przeprowadzenie tak zwanego sądu Bożego nad pogańskimi prorokami Baala (zob. 1Krl 18,20-40). W nagrodę za swoje dokonania Eliasza – jak podał autor biblijny w 2Krl 2,1.11 – został zabrany do nieba (por. 1Mch 2,58b; Syr 48,9). Tego rodzaju koniec ziemskiego życia Eliasza, przywołany przez autora 1Mch, może stanowić wyraz jego wiary w nieśmiertelność oraz pewną formę pośmiertnej retribucji⁶². Należy jednak zaznaczyć, że poza wzmianką o wniebowzięciu Eliasza w całej mowie raczej pobrzmiewa idea ziemskiej odpłaty w postaci zdobytej chwały i nieśmiertelnego imienia za wierność Prawu i jego obronę (zob. 1Mch 2,51cd.64b). Wydaje się zatem, iż autora mowy nie interesowały rozważania na temat ostatecznego losu Eliasza, lecz przedstawienie pouczenia, że za wielką gorliwość o Prawo Bóg obdarza człowieka szczególną nagrodą. Przywołanie postaci Eliasza jako wzoru dla braci Machabejskich miało ich z pewnością pouczyć, że znajdują się w podobnej – jak Eliasza – sytuacji zagrożenia czystości kultu Jahwe przez wpływy kultury hellenistycznej oraz związanych z nią pogańskich religii. W tych okolicznościach Machabeusze mieli wykazać się podobną do Eliasza gorliwością.

Matatiasz w swej mowie przywołał także przykład trzech młodzieńców: Chananiaza, Azariasza i Miszaela (zob. 1Mch 2,59). Jak podał autor Dn, wspomniani młodzieńcy, znani pod imionami Szadrak, Meszak i Abed-Nego, w imię wierności Bogu złamali nakazy króla Nabuchodonozora, który polecił oddawanie czci sporządzonemu na jego rozkaz złotemu posągowi (zob. Dn 3,1-18). Karą za nieposłuszeństwo rozporządzeniom królewskim było wrzucenie trzech młodzieńców do rozpalonego pieca. Jak podał autor Dn, dzięki nadprzyrodzonej interwencji Boga Chananiaz, Azariasz i Miszael zostali ocaleni (zob. Dn 3,19-97) – „ogień nie dosięgnął ich wcale, nie sprawił im bólu ani nie wyrządził krzywdy (Dn 3,50). Jak zauważył autor mowy, który opisując postawę trzech młodzieńców posłużył się czasownikiem πιστεύω (1Mch 2,59a) – „ufać, wierzyć, zawierzyć”⁶³, cudowne ocalenie Chananiaz, Azariasz i Miszael stanowiło niejako Bożą odpowiedź na ich zaufanie Bogu oraz

⁶² Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 73

⁶³ E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 1407-1408.

wierność Jego nakazom. Przywołując w swej mowie tego rodzaju postacie, Matatiasz chciał być może wezwać swych synów do unikania za wszelką cenę jakiegokolwiek formy idolatrii⁶⁴.

Ostatnią postacią, która pojawia się w mowie Matatiasza, jest prorok Daniel (zob. 1Mch 2,60). Według narracji Dn, został on oskarżony, że wbrew rozkazowi króla Dariusza, który zakazywał modlić się do jakiegokolwiek innego boga lub człowieka poza królem, modlił się – zgodnie ze swym zwyczajem – trzy razy dziennie do swego Boga. Przewidzianą karą za tego rodzaju postępek było wrzucenie do jaskini lwów. Podobnie jak wyżej wspomniani młodzieńcy, również i Daniel został za wierność Bogu ocalony w cudowny sposób z paszczy lwów (zob. Dn 6,2-25). Autor mowy, charakteryzując postawę proroka, stwierdził, że działał on ἐν τῇ ἀπλότητι, czyli „w prostocie/szczerości/uczciwości”⁶⁵ (1Mch 2,60a). Zwrot ten, występujący w LXX oraz Nowym Testamencie w postaci: ἐν ἀπλότητι καρδίας – „w prostocie/szczerości/uczciwości serca” (1Krn 29,17; Mdr 1,1; Ef 6,5; Kol 3,22), wskazywałby zatem na szczere i uczciwe wypełnianie Prawa przez Daniela⁶⁶.

Odwołując się do postaci trzech młodzieńców oraz proroka Daniela, autor mowy z pewnością miał przed oczyma cały tekst Księgi Daniela, a zwłaszcza proroctwo dotyczące „ohydy spustoszenia” (zob. Dn 9,27; 11,31; 12,11)⁶⁷. Przywołane przykłady miały i tym razem pobudzić synów Machabejskich do wierności Bogu i przeciwstawienia się narzucanej przez dekret Antiocha IV Epifanesa idolatrii: na wzór Chananasza, Azariasza, Micheasza oraz Daniela synowie Matatiasza mieli zatem przeciwstawić się radykalnie oddawaniu czci ustawionej na ołtarzu całopaleń „ohydy spustoszenia” (por. 1Mch 1,54; 2Mch 6,2) oraz nie brać udziału w pogańskim kulcie związanym z dniem urodzin króla (por. 2Mch 6,7).

⁶⁴ J.R. Bartlett (*The First and Second Books of the Maccabees*, dz. cyt., s. 43) dostrzega w tym miejscu paralelę z historią siedmiu braci – tak zwanych męczenników Machabejskich (zob. 1Mch 7,1-42).

⁶⁵ Zob. znaczenie terminu ἡ ἀπλότης w: O. Bauernfeind, ἀπλοῦς, ἀπλότης, w: ThWNT I, 385-386; E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-Englisch Lexicon*, dz. cyt., s. 191.

⁶⁶ Zob. na temat frazy: ἐν ἀπλότητι καρδίας w: K. Romaniuk, *Księga Mądrości. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚST VIII/3), Poznań-Warszawa 1969, s. 86.

⁶⁷ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 73.

3.5. Odniesienia do Antiocha IV Epifanesa

Podobnie jak w 1Mch 2,49b, odniesienie do współczesności znajduje się także w ww. 62-63, w których zawarte jest wezwanie Matatiasza do synów, aby nie bali się „grzesznego człowieka” – ἄνθρωπος ἁμαρτωλός (1Mch 2,62a). Przytoczone określenie odnosi się niewątpliwie do Antiocha IV Epifanesa, który w 1Mch 1,10 został określony frazą: ῥίζα ἁμαρτωλός Ἀντίοχος Ἐπιφανής – „korzeń grzeszny – Antioch Epifanes”. W tym kontekście Matatiasz podkreślił znikomość i krótkotrwałość chwały ziemskiej: stwierdził bowiem, że chwała króla zmieni się „w gnój i robactwo” (1Mch 2,62b: ἡ δόξα αὐτοῦ εἰς κόπρια καὶ εἰς σκώληκας). W stwierdzeniu tym pobrzmiewa echo nauki Syracha, który pouczając o jednakowym kresie życia wszystkich ludzi, w tym również królów (zob. Syr 10,8-10), stwierdził, że „gdy człowiek życie zakończy, odziedziczy zgniliznę, bestie i robaki” (Syr 10,11: ἐν γὰρ τῷ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον κληρονομήσει ἕρπετὰ καὶ θηρία καὶ σκώληκας)⁶⁸. Matatiasz z emfazą podkreślił, że pełen pychy Antioch IV Epifanes „(...) dziś się wywyższa, a jutro już go się nie znajdzie” (1Mch 2,63a). Egzegeci dostrzegają w tym miejscu nawiązania do różnych fragmentów ksiąg starotestamentalnych, które mówią o upokorzeniu pysznych i ostatecznym strąceniu ich do Szeolu – krainy umarłych (por. Iz 14,4-22; 51,12-13; Ps 37,35-37; Dn 11,19). Konkluzją zawartego w ww. 62-63 wywodu jest dosłownie przytoczony cytat z Ps 146,4: „(...) bo powrócił do swego prochu i przepadły jego zamysły bo powrócił do swego prochu i przepadły jego zamysły” (1Mch 2,63b)⁶⁹. Wszystko to niewątpliwie odnosi się do samej śmierci Antiocha IV Epifanesa, którą zarówno autor 1Mch, jak i 2Mch interpretuje jako karę Bożą za zbezczeszczenie świątyni jerozolimskiej i prześladowanie narodu żydowskiego (zob. 1Mch 6,1-16; 2Mch 1,13-17; 9,1-29)⁷⁰. Znakiem tej kary dla autora 1Mch miała być śmierć Antiocha IV Epifanesa „na obcej ziemi”, czyli w czasie wyprawy do Persji (zob. 1Mch 6,11-13; por. 2Mch, 1,13.17), dla autora 2Mch natomiast cierpienia, których doświadczał Seleucyda przed śmiercią: „Do-

⁶⁸ Por. G.M. Baran, *Man as a Mortal Being*, dz. cyt., s. 129-130.

⁶⁹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 50; a także J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 241.

⁷⁰ Zob. tamże, s. 241-242; por. J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, dz. cyt., s. 43

szło do tego, że nawet z oczu bezbożnika wydobywały się robaki, a ciało jego za życia w boleściach i mękach odpadało kawałkami, na skutek zaś przykrej woni, jak się od niego rozchodziła, całe wojsko cierpiało na mdłości” (2Mch 9,9). Podobna interpretacja śmierci Antiocha IV Epifanasa znajduje się u Józefa Flawiusza, który podał: „(...) król (...) przygnieciony rozpaczą zapadł w chorobę. Długo chorował i coraz bardziej cierpiał, więc zrozumiał, że zbliża się śmierć, i zawołał swoich przyjaciół. Powiedział im, jak ciężka jest jego choroba, i wyznał, że nieszczęścia osaczyły go z powodu krzywde, jakie wyrządził narodowi judejskiemu, ograbiając świątynię i okazując wzgardę Bogu”⁷¹.

Analizując wersety dotyczące śmierci Antiocha IV Epifanasa, można wysunąć tezę, że autor biblijny, wkładając w usta Matatiasza słowa, które w obrazowy sposób zapowiadały haniebny koniec syryjskiego władcy, prawdopodobnie zamierzył przedstawić i tym razem swojego bohatera jako prorokującego, przepowiadającego konkretne okoliczności śmierci króla⁷². Ponadto zauważyć można, że jak w 1Mch 2,49bc wzmiankowany gniew Boży był zwrócony w stronę narodu żydowskiego, tak w ww. 62b-63 mowa jest o gniewie Bożym, który dotknął Antiocha IV Epifanasa jako prześladowcę Żydów i świętokradcę świątyni jerozolimskiej. Również i te słowa Matatiasza mogą być interpretowane w kluczu prorocstwa o rychłym odwróceniu się gniewu Bożego od swego narodu a zwróceniu go ku prześladowcom. Prawdę tę wymownie wyraził autor 2Mch: „Antioch triumfował w swoim przekonaniu, nie wiedział jednak tego, że wskutek grzechów mieszkańców miasta rozgniewał się na krótki czas Pan i że stąd pochodzi Jego obojętność dla [świętego] miejsca. (...) Oto właśnie dlatego ta świątynia uczestniczyła w nieszczęściach narodu, a potem w jego szczęściu. Opuszczona wskutek gniewu Wszechmocnego, ponownie była przywrócona do pełnej swej chwały, gdy wielki Pan został przebłagany” (2Mch 5,17.20).

⁷¹ Flavius, *Antiquitates Iudaeorum* 12,9,1 (tłum za Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, red. E. Dąbrowski, Poznań – Warszawa – Lublin 1979, s.593). Józef Flawiusz nadto poddał w wątpliwość tezę Polibiusza (zob. *Historiae* 31,11), który twierdził, że śmierć Antiocha IV Epifanasa była karą za próbę zbezczeszczenia świątyni Artemidy w Elymaidzie (zob. *Antiquitates Iudaeorum* 12,9,1).

⁷² Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees...*, dz. cyt., s. 242.

3.6. Obietnice dla zachowujących Prawo

W końcowych słowach poetyckiej części Matatiasz raz jeszcze wezwał swoich synów, aby byli mężni i mocni w przestrzeganiu i obronie Prawa (zob. 1Mch 2,64a). Jak zauważa F.M. Abel, występujący w LXX zwrot ἀνδρίζεσθε καὶ ἰσχύσατε jest paralelny do hebrajskiej frazy כִּזְבוּ וְיָאֲזִקוּ (zob. Joz 10,25; 2Krn 32,7; por. Pwt 31,6-7.23; Joz 1,18; 1Krn 22,13; Dn 10,19)⁷³, w której czasownik אֲזַקֶּנּוּ oznacza „być mocnym/silnym”⁷⁴, natomiast קָזַח – „być mocnym, mieć odwagę”⁷⁵. Przywołana hebrajska fraza zazwyczaj łączy się z dodatkowym wezwaniem: אֲלֵ-תַחֲתָיו – „odrzucicie bojaźń i strach”; „nie bójcie się i nie dajcie się zastraszyć”. Chociaż w w. 64 nie obecny jest jej grecki odpowiednik, to jednak wezwanie Matatiasza do porzucenia wszelkich obaw i bojaźni znajduje się w w. 62a.

Analizując w. 64, można zauważyć, że zawiera paralelne wezwanie, jakie zawarte jest w w. 50. To wezwanie Matatiasz połączył tym razem z pouczeniem, że ci, którzy zachowują i bronią Prawa „dostąpią chwały” (1Mch 2,64b). Występuje niewątpliwie nawiązanie do w. 51c, w którym była mowa o rozważaniu i naśladowaniu przykładów z minionych pokoleń wiernych Prawu⁷⁶. Zestawiając natomiast antytetycznie w. 64 z ww. 62-63, można zauważyć, że autor mowy przeciwstawia niejako bezczeszczonego Prawo Antiocha IV Epifanesa wiernym nakazom Prawa i mającym je bronić Machabeuszom. W konsekwencji – na zasadzie przeciwstawienia – zostały przedstawione skutki odmiennych diametralnie postaw wobec Prawa: skutkiem zbezczeszczenia przez Antiocha IV Epifanesa Prawa był jego upadek (1Mch 2,62b: „(...) jego chwała to gnój i robactwo”); zachowanie i strzeżenie Prawa ma ostatecznie skutkować dostąpieniem chwały przez Machabeuszy i wszystkich idących tą drogą.

⁷³ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 50.

⁷⁴ L. Koehler-W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon. Vol.1*, dz. cyt., s. 65.

⁷⁵ Tamże, s. 302-303.

⁷⁶ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 50.

3.7. Końcowe wskazania Matatiasza

Ostatnie słowa Matatiasza wyrażone prozą zawierają konkretne wskazania. Pierwszorzędnie wyznaczył drugiego ze swych synów⁷⁷ – Szymona na głowę rodziny a zarazem wiernego Prawu narodu⁷⁸. Szymon miał zatem – zgodnie z ostatnią wolą ojca – zająć jego miejsce, czyli zstąpić ojca braciom, których Matatiasz wezwał do posłuszeństwa bratu (zob. 1Mch 2,65). Jako argument przemawiający za taką decyzją Matatiasz podał fakt, że Szymon był „człowiekiem rozważnym”. W tekście greckim występuje określenie ἀνὴρ βουλήης, które przywołuje identyczny zwrot z Syr 32,18a. i dosłownie – biorąc pod uwagę znaczenie słowa ἡ βουλή – „rada”⁷⁹ – może oznaczać „męża rady”⁸⁰.

Następnie Matatiasz ustanowił Judę z przydomkiem Machabeusz dowódcą całego wojska, zgromadzonego wokół Machabeuszy, aby prowadził wojnę z ludami, które zagrażały społeczności żydowskiej oraz jej prawom i świętościom. Jako uzasadnienie swej decyzję Matatiasz podał fakt, że Juda Machabeusz od samej młodości odznaczał się siłą (zob. 1Mch 2,6). W tym kontekście egzegeci dostrzegają podobieństwo – przede wszystkim pod względem językowym – opisu Judy oraz Dawida, który również od młodości odznaczał się siłą i męstwem (zob. 1Sm 17,33-37; 18,13.17)⁸¹.

W kolejnym zdaniu Matatiasz polecił synom, aby zgromadzili wokół siebie wszystkich, którzy przestrzegają Prawo i w imieniu całego ludu dokonali pomsty (1Mch 2,67). Tę pomstę oczywiście mieli dokonać – jak zostało podane w 1Mch 2,68 – na poganach, którzy zostali określani terminem τὰ ἔθνη⁸². Z pewnością Matatiasz, mówiąc o poganach, miał na myśli Antiocha IV Epifanesa, jego urzędników oraz całe syryjskie wojsko, którzy bezcześcili Prawo oraz zmuszali do łamania jego nakazów społeczność żydowską (por. 1Mch 2,47-48). Ostatnim akordem

⁷⁷ Zob. 1Mch 2,2, gdzie wymienieni są w kolejności starszeństwa synowie Matatiasza.

⁷⁸ Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie...*, dz. cyt., s. 74.

⁷⁹ E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon*, dz. cyt., s. 325.

⁸⁰ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, dz. cyt., s. 50.

⁸¹ Por. J.A. Goldstein, *Maccabees*, dz. cyt., s. 242.

⁸² Autor 1Mch – podobnie jak i inni autorzy greckich ksiąg biblijnych – terminem tym na ogół określa narody pogańskie. Zob. G. Bertram, *Volk und Völker in der Septuaginta*, w: ThWNT II, 362-366.

całej mowy Matatiasza jest jeszcze jedno jego wezwanie skierowane do synów, aby trzymali się przepisów Prawa. W tym kontekście A.J. Goldstein dostrzega odniesienie do nakazów, znajdujących się w ostatnich słowach Mojżesza: „Weźcie sobie do serca te wszystkie słowa, które ja wam dzisiaj ogłaszam, nakażcie waszym dzieciom pilnie strzec wszystkich słów tego Prawa” (Pwt 32,46).

* * *

Mowa Matatiasza, która zawiera ostatnie jego słowa wypowiedziane przed śmiercią, posiada charakter testamentu, zawierającego w sobie zarówno duchowe przesłanie, jak i konkretne wskazówki, dotyczące kontynuacji rozpoczętego przez Matatiasza dzieła. Mowa ta jest kompozycją literacką autora 1Mch, który redagując jej treść, bardzo mocno nawiązywał do starotestamentalnej tradycji Biblii hebrajskiej (słownictwo, frazeologia, postacie wybitnych przodków, wątki historyczne). Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że Matatiasz został wykreowany na wzór patriarchów, czy też wielkich przywódców narodu. Jak wynika z treści mowy, głównym jej przesłaniem było wezwanie Matatiasza skierowane do swoich synów, aby byli wierni Prawu i aby bronili je przed łamaniem jego nakazów. W tym celu w mowie zostały przywołane przykłady sławnych „mężów i ojców” Izraela, aby rozważanie ich życia było inspiracją do działania braci Machabejskich. Jak podkreślił autor 1Mch, główną nagrodą, jaka miała czekać Machabeuszy za wierne wypełnianie i strzeżenie nakazów Prawa, było osiągnięcie wielkiej chwały oraz imienia, które miało być wiecznie wspomniane.

The message of the last words of Mattathias (1Mch 2,49b-68)

Summary

The speech of Mattathias – the one including his last words said before his death – is his testament, combining both a spiritual message and concrete hints concerning the work launched by Mattathias. This speech is a literary composition of the author of 1Mch, who – when editing it – very clearly referred to the Old Testament's tradition of the Hebrew Bible (the vocabulary, the phraseology, the figures of outstanding ancestors, historical threads). Based on conducted analyses one can conclude, that Mattathias was created an exemplar of patriarchs or of great leaders of the nation. It can be seen from the content of the speech, that its key message was the call of Mattathias towards his sons, urging them to be faithful to the Law and to defend its orders from being breached. Examples of famous 'men and fathers' have been recalled, so that contemplation of their lives inspired the Maccabean brothers to act. As the author of 1Mch emphasised, the main prize awaiting for Maccabees for faithful fulfilment of the orders of the Law and guarding them was the achievement of great glory and of a name that was to be eternally remembered.